

Odsjek za zapadoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

<https://www.doi.org/10.17234/9789533792101.26>

Česká gramatika na záhřebské univerzitě

Abstrakt: Příspěvek podává chronologický přehled publikací gramatik češtiny na Univerzitě v Záhřebu (Chorvatsko) od založení univerzity do dneška. Cílem přehledu je zařazení nejnovější publikace nazvané *Česka gramatika s vježbama* do diachronního kontextu. Článek rovněž podává podrobný popis Gramatiky s ukázkami a popisuje její specifika, kterými se liší od klasických gramatik češtiny pro cizince.

Klíčová slova: český jazyk, Chorvatsko, Čeština pro cizince, *Česka gramatika s vježbama*

1. Úvod

Tento příspěvek je chronologickým přehledem publikování gramatik češtiny na Univerzitě v Záhřebu (Chorvatsko) od založení této univerzity do současnosti.¹

Cílem přehledu je zařadit do diachronního kontextu nejnovější gramatiku, nazvanou *Česka gramatika s vježbama* (dále jen *Gramatika*). Tento přehled umožňuje sledovat i vývoj bohemistiky jako samostatného oboru, resp. Katedry bohemistiky v Záhřebu. Dále článek podrobně popisuje *Gramatiku* pomocí ukávek a poukazuje na její specifika, kterými se liší od klasických gramatik češtiny pro cizince.

¹ Příspěvek si neklade za cíl dát vyčerpávající přehled příruček pro výuku lingvistických předmětů, vzniklých v rámci činnosti záhřebské bohemistiky. Jedná se o tyto příručky: A. Novosad: *Češki jezik: Priručnik za učenje češkoga jezika* z r. 2011., která vystřídala příručku: *Vježbenica češkog jezika* (1998), pak dále učebnice D. Sesarové: *Češki u 30 lekcija* z r. 2001. Teoretického rázu jsou pak knížky prof. Dubravky Sesarové *Putevima slavenskih književnih jezika* (1996), *Uvod u jezikoslovnu bohemistiku* P. Vukoviće z r. 2013. a *Jezična kultura. Program i nasljeđe Praške škole* (2015) téhož autora.

2. Vývoj záhřebské bohemistiky a chronologický přehled publikování gramatik češtiny

Slavistická studia zahájila svou činnost roku 1874 v rámci Stolic (Katedry) pro „filologii slovanskou“, která byla jednou z prvních šesti stolic, zřízených v době Univerzity v Záhřebu (ta se tehdy skládala ze čtyř fakult, z nichž jednou byla i Filozofická fakulta).

Výuku všech slovanských jazyků včetně češtiny zajišťovali lektori. Je nutno zdůraznit, že slavistická studia si zachovala kontinuitu od založení fakulty do současnosti. Soustavnému rozvoji záhřebské bohemistiky napomáhá dlouhá tradice česko-chorvatských kulturních styků a také skutečnost, že i samy počátky moderní záhřebské univerzity jsou spjaty se jmény blízkými českým akademickým kruhům.² Počátek bohemistických studií se oficiálně datuje akademickým rokem 1918/19, kdy svou činnost zahájil lektorát českého jazyka.

Prvním lektorem češtiny byl slavista a klasický filolog Stjepan Musulin (1885-1969), který v letech 1918-1935 pracoval jako lektor českého jazyka na Filozofické fakultě v Záhřebu. Ve své dvousetstránkové publikaci *Česka gramatika i uputa u češko trgovačko dopisivanje* vydané v roce 1924 podal systematický přehled struktury současného českého spisovného jazyka se zaměřením, jak napovídá i samotný název, na obchodní jazyk.

O rozvoj studia bohemistiky se obzvláště zasloužil odborník na srovnávací slavistiku Josip Vrana (1903-1991).³ V letech 1935-1946 působil i na Filozofické fakultě v Záhřebu jako lektor českého jazyka. Po poválečné reorganizaci studia vedl v letech 1945/46 a 1946/47 lektorát češtiny jako pomocného předmětu (dva jazykové kurzy – pro začátečníky a pro pokročilé). Po několikaleté pauze⁴ v roce 1955⁵ byl znovu jmenován lektorem českého jazyka na Filozofické fakultě v Záhřebu. Když se v roce 1965 obor Český jazyk a literatura stal samostatným vedlejším studijním oborem (tzv. B předmět), pan profesor Vrana kromě českých jazykových cvičení pravidelně přednášel i českou gramatiku (fonologii, morfologii a syntax) a v roce 1962, přesněji 38 let po vydání Musulinovy gramatiky, vydal příručku (37 str.) s názvem *Gramatika češkog jezika: (glasovi i oblici)*.

V roce 1967 byla založena samostatná Katedra západoslovanských jazyků a literatur se specializací bohemistickou a polonistickou pod vedením

² Leopold (Lavoslav) Geitler (1847-1885), podrobněji viz: <http://www.ffzg.unizg.hr/zslav/povijest-studija/>.

³ V roce 1936 se stal nástupcem S. Musulina.

⁴ V období od r. 1947 do r. 1955 byl odstraněn z výuky a byl zaměstnán jako úředník.

⁵ Téhož roku na Filozofické fakultě v Záhřebu obhájil doktorskou disertaci z oblasti srovnávací slavistiky.

akademika Ljudevita Jonkeho (1907-1979), jenž je považován za zakladatele současné bohemistiky v Chorvatsku. Téhož roku na bohemistice začíná působit Zdeňka Kurzová Ribarova (1945-2019), která na záhřebské bohemistice převzala lektorskou výuku a po odchodu prof. Vraný do důchodu vedla i veškerou teoretickou výuku. V jejím rámci zavedla nové přednášky, jež tvoří základ studia dodnes. Poprvé oficiálně zavedla přednášky z předmětů: fonologie (pro I. ročník), morfologie (pro II. ročník), syntax a stylistika současného spisovného českého jazyka (pro III. ročník studia), čímž se program a náplň studia bohemistiky modernizovaly a staly se zcela rovnocennými ostatním studijním programům. Tím se výjimečnou měrou zasloužila o dnešní podobu záhřebské bohemistiky.

V roce 1977, patnáct let po Vranově příruční mluvnici, vydala Z. Ribarova obsáhlý (200 str.) a moderním způsobem zpracovaný *Pregled češke gramatike s vježbama*, který se osvědčil jako užitečná pomůcka k praktickému a teoretickému zvládnutí české gramatiky, takže se v roce 1991 dočkal druhého vydání, které bylo záhy rozebráno.

PhDr. Zdenka Ribarova pracovala na Záhřebské univerzitě nepřetržitě do roku 1975 s jedinou roční pauzou, když po přátelské domluvě přenechala lektorské místo Dušanu Karpatskému, který byl v Československu v době normalizace pronásledován. Přestože se po odchodu z Chorvatska její vědecká práce týkala především paleoslavistické oblasti, bohemistika zůstala součástí její vědecké orientace a nadále aktivně spolupracovala i s Filozofickou Fakultou v Záhřebu.⁶

3. *Češka gramatika s vježbama*

Skutečnost, že výše zmíněná publikace *Pregled češke gramatike s vježbama* (dále *Pregled*) zaujala své místo ve výuce českého jazyka a neztratila svou aktuálnost, byla i jedním z důvodů, proč Z. Ribarova a S. Ribarova přistoupily k přípravě *Gramatiky*, která na *Pregled* navazuje.

Příprava na vydání *Gramatiky*, o které dále bude řeč, trvala skoro 10 let. Jelikož *Gramatika* navazuje na výše zmiňovaný *Pregled*, autorky během této doby sledovaly, které kapitoly je třeba podrobněji zpracovat. Byly prováděny systematické průzkumy mezi studenty, konzultovány nejnovější jazykové příručky, ověřovaly se změny v Pravidlech českého pravopisu, zejména variant po revizi pravidel z roku 1993, atd.

⁶ V roce 1976/77 a 1998/99 byla hostující profesorkou na bohemistice v Záhřebu: uspořádala cyklus přednášek z české gramatiky a ze slovanské srovnávací gramatiky, byla školitelkou na postgraduálním studiu, členkou odborných komisí, recenzentkou, spolupracovnicí a konzultantkou v nejrůznějších odborných otázkách.

Pro vyhledávání dokladů a aktualizaci příkladů jazykových jevů či vzorových vět, které jsou použity v cvičeních a příkladech, byl využit materiál Českého národního korpusu. Všechno bylo pečlivě ověřeno a 38 let po vydání *Pregledu* vychází v roce 2015 jediná velká vědecká gramatika českého jazyka v chorvatštině, *Češka gramatika s vježbama*, od autorek Zdenky Ribarové a Slavomiry Ribarové. Jde o první a jedinou univerzitní bohemistickou učebnici vydanou v ediční řadě Univerzity *Manualia universitas studiorum zagradiensis* od vzniku Chorvatské republiky.⁷

3.1. Podrobný popis první a jediné akademické mluvnice Češka gramatika s vježbama od autorek Zdenky Ribarové a Slavomiry Ribarové

Gramatika má 531 stran a hierarchickou strukturu. Je rozdělena do patnácti velkých kapitol s mnoha podkapitolami: na konci je seznam literatury, čtyři dodatky, tři hesláře a klíč k cvičením. *Gramatika* obsahuje základní pojmy z oblasti hláskosloví a fonologie, základy spisovné výslovnosti a popis grafické soustavy českého jazyka. Centrální část učebnice tvoří tvarosloví (funkční a formální) a slovtvorba.

3.2. Specifika Gramatiky ve srovnání s klasickými gramatikami češtiny pro cizince

Jedinečnost *Gramatiky* spočívá především v tom, že je zaměřená na chorvatského uživatele a klade si za cíl zvýšit kvalitu výuky českého jazyka v Chorvatsku, proto je zde důraz na soustavu tvarů českého jazyka, jejich tvorbu a praktické užití s podrobnějším vysvětlením jevů, které studentům obvykle dělájí potíže kvůli interferencím s chorvatštinou, na něž publikace zvlášť upozorňuje.

Tak je např. důkladně vysvětlena intonace věty:

Kretanje rečeničnoga tona ima više varijanata, već prema tomu kakav je rečenični sadržaj, signalizira je li iskaz ili njegov dio završen ili nezavršen i isto tako može biti odraz govornikova emocionalnog stanja. Prema tome, intonacija je važno distinktivno obilježje koje modificira značenje iskaza.

4.1. Izjavne rečenice (věty oznamovací) imaju silaznu intonaciju s mogućim kratkim podizanjem pri naglašavanju krajnje riječi. Npr. *Dnes proběhne hokejový zápas.*

(Ribarova, Ribarova 2015: 11);

⁷ Jediná učebnice vydaná v této řadě byla *Pregled češke gramatike s vježbama* z roku 1977 jedné z autorek - Zdenky Ribarové.

také užití předložek s místním významem a zejména rozlišení dynamického a statického místního významu (viz ibid.: 390-392), např.:

dinamičnost (akuz.)	statičnost (lok., instr.)
KAM?	KDE?
<i>Pojď mezi nás!</i>	<i>Zůstaň mezi námi!</i>
<i>Dej knihu na stůl.</i>	<i>Nech knihu na stole.</i>
<i>Obrázek jsem pověsil nad stůl.</i>	<i>Obrázek visí nad stolem.</i>
<i>Pes si lehl pod stůl.</i>	<i>Pes leží pod stolem.</i>
<i>Před dům přijelo auto.</i>	<i>Před domem stojí auto.</i>
<i>Pojď si sednout za dům na zahradu.</i>	<i>Sedíme za domem na zahradě.</i>

(Ribarova, Ribarova 2015: 390)

V kapitole o deklinaci zeměpisných jmen je podrobně vysvětlena deklinace chorvatských toponym např. *Bartolići, Vinkovci, Pakoštanje* atd. (ibid.: 188-192), která se nenachází v českých tištěných mluvnicích (kol. *Mluvnice češtiny 1, 2, 3* (AV 1986-1987), Karlík, P. a spol. *Příruční mluvnice češtiny* (NLN 1995), Cvrček, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny 1* (Karolinum 2010) a Štícha, F. a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Academia 2013) ani v *Internetové jazykové příručce* (<https://prirucka.ujc.cas.cz/>) a ani v *Pravidlech českého pravopisu*.

Gramatika je taktéž plná varování a upozornění na jevy, ve kterých se nejčastěji chybí, např. použití koncovek u pádů, kde je více možností:

Napomena: U općim imenicama uzoraka muž, soudce učestali je uporaba kraćega oblika -i, npr. *dám to soudci*, ali *dám to susedovi* (ibid.: 150), zároveň se upozorňuje i na možné negativní interference s chorvatštinou, např.:

Pri uporabi nekih od njih dolazi do interferencije s hrvatskim jezikom. Usp. *idem na more – jedu k moři, idem do frendice – jdu ke kamarádce, sjedim kod prijatelja – sedím u kamaráda* itd. Stoga treba paziti na razlikovanje statičnoga i dinamičnoga značenja najučestalijih prijedloga prikazanih u tablici koja slijedi (ibid.: 390).

Paralelně s chorvatskými termíny se uvádějí i mezinárodní, a to nejen proto, že jejich použití je samozřejmostí v českých vysokoškolských učebnicích, ale i proto, že existují rozdíly ve způsobu adaptace v češtině a chorvatštině. Např. český termín *adverbium*, pl. *adverbia* zní v chorvatštině *adverb*, pl. *adverbi*. (ibid.: 375, 485)

Kvůli usnadnění praktického osvojení jazyka je součástí učebnice také přes 150 tabulek rozmístěných ve všech kapitolách a různé přehledy, např. přehled slootovorných sufixů a tvarů obtížnějších slov (ibid.: 116-122, 234-238), a za každým výkladovým celkem následují cvičení, která mají sloužit k procvičení a kontrole zvládnutí složitějších jevů, ve kterých se často chy-

buje (např. *ibid.*: 333-336). Pro usnadnění samostatné práce učebnice obsahuje i klíč k cvičením. (*ibid.*: 511-531)

Pomůckou pro chorvatské uživatele jsou také překlady uvedených českých příkladů, zejména v případech, kdy jde o slova nevyskytující se v česko-chorvatských slovnících, např. překlad všech vyjmenovaných a odvozených slov (*ibid.*: 27-35).

V gramatice najdeme i kapitoly, které nebývají součástí mluvnic pro cizince. Například ve zvláštní kapitole (*ibid.*: 447-453) jsou zpracovány i základní charakteristiky obecněčeského jazyka ve srovnání s jazykem spisovným, a na rozdíl mezi psanou a mluvenou češtinou se upozorňuje i v ostatních výkladech v celé učebnici, např.:

Oblik *všecek* (u zagrada) je rijedak, dok su oblici *všecko*, *všecka* *všec-ku*, *všecky* donekle češći, napose u razgovornome jeziku. Kraći oblik nom. i akuz. jednine srednjega roda *vše* upotrebljava se uglavnom u pisanome jeziku, dok je u razgovornome vrlo rijedak. (*ibid.*: 255),

Sufiks *-e* katkad se ispušta bez promjene značenja, napose u razgovornome jeziku, npr. *výš* uz *výše*, *hůř* i *hůře* itd. (*ibid.*: 381).

Aby se uživatelé snáze orientovali v českém názvosloví, které je v celé učebnici soustavně uváděno paralelně s chorvatským, má *Gramatika* i *Heslář českých termínů v textu* (*ibid.*: 485 - 496) s odkazy na kapitoly a paragrafy, kde se uživatel může blíže seznámit s významem každého termínu. Další dva hesláře (*Heslář citovaných slov* a *Terminologický rejstřík*) usnadňují orientaci v textu gramatiky.

Výjimečnost *Gramatiky* dosvědčuje i šestiminutové video, které natočili studenti bohemistiky u příležitosti jejího křtu. Video zachycuje reakce studentů bohemistiky napříč generacemi a je k zhlédnutí na následujícím odkazu: https://www.youtube.com/watch?v=_GOfqKIdSjo.

Kromě toho lze *Gramatiku* sledovat i na Facebooku i Instagramu (odkazy v seznamu elektronických zdrojů).

4. Závěr

Gramatika je dnes téměř vyprodaná a v dohledné době bude zapotřebí připravit druhé vydání. Zkušenost z nouzového dálkového vyučování, ke kterém jsme byli nuceni přejít kvůli pandemii Covid19, je velkou inspirací, aby se při dalším vydání nezanevřelo na její digitální část. Jako jedna z autorek jsem si jistá, že *Gramatika* je připravená vstoupit do postcovidového 21. století.

Jak jsem se pokusila ukázat, bohemistika v Záhřebu má nejen dlouhou tradici formovanou působením mimořádných osobností, ale je také dyna-

mickým moderním oborem, což dokládá i skutečnost, že se v současnosti může pyšnit velkou akademickou mluvnicí českého jazyka.

Literatura

- Cvrček, V. a kol. 2010. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum.
- Damjanović, S. (ed.) 1998. *Filozofski fakultet u Zagrebu: monografija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta.
- kol. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: NLN.
- kol. 1986-1988. *Mluvnice češtiny 1-3*. Praha: Academia.
- Musulin, S. 1924. *Česka gramatika i uputa u češko trgovačko dopisivanje*. Zagreb: Musulin.
- Novosad, A. 1998. *Vježbenica českog jezika*, Zagreb: Zavod za lingvistiku.
- Novosad, A. 2011. *Češki jezik I: priručnik za učenje českoga jezika*. Zagreb: FF press.
- Ribarova, Z. 1977, 1991². *Pregled češke gramatike s vježbama*. Zagreb: FF press.
- Ribarova, Z.; Ribarova, S. 2015. *Česka gramatika s vježbama*. Zagreb: Porfirogenet.
- Sesar, D. 1996. *Putevima slavenskih književnih jezika*. Zagreb: Zavod za lingvistiku.
- Sesar, D. 2001. *Češki u 30 lekcija*. Zagreb: FF press.
- Štícha, F a kol. 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Vrana, J. 1962. *Gramatika českog jezika: (glasovi i oblici)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Vuković, P. (ed.). 2015. *Jezična kultura. Program i nasljeđe Praške škole*. Zagreb: Srednja Europa.
- Vuković, P. 2013. *Uvod u jezikoslovnu bohemistiku I*. Zagreb: FF press.

Elektronické zdroje

- Povijest studija bohemistike*. www.ffzg.unizg.hr/zslav/povijest-studija/. Přístup 20. 9. 2021.
- Povijest studija českoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu u Zagrebu*. <https://web.archive.org/web/20080326235817/http://www.ffzg.hr/slaven/bohemist/hrpovijest.htm>. Přístup 20. 9. 2021.
- Stjepan Musulin*. https://cs2.wiki/wiki/Stjepan_Musulin#Works. Přístup 20. 9. 2021.
- <http://lib.fer.hr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=9512>. Přístup 20. 9. 2021.

- Povijest Sveučilišta u Zagrebu.* <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-ju-cer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>. Přístup 20. 9. 2021.
- https://www.youtube.com/watch?v=_GOfqKIdSjo. Přístup 20. 9. 2021.
- <https://www.facebook.com/ceskagramatika/>. Přístup 20. 9. 2021.
- <https://www.instagram.com/ceskagramatika/>. Přístup 20. 9. 2021.
- Internetová jazyková příručka.* <https://prirucka.ujc.cas.cz/>. Přístup 20. 9. 2021.
- Pravidla českého pravopisu.* <https://www.pravidla.cz/>. Přístup 20. 9. 2021.

Czech grammar at the University of Zagreb

The paper presents a chronological overview of publications on Czech grammar published at the University of Zagreb (Croatia) from the founding of the University to the current day. The aim of the review is to place the most recent publication of this type, Češka gramatika s vježbama, in the diachronic context. The article also provides a detailed description of Gramatika accompanied with examples and describes its specific features that distinguish it from classical grammars of Czech for foreigners.

Keywords: Czech language, Croatia, Czech for foreigners, Češka gramatika s vježbama